

DUŠAN COUFAL

KDO JE „REMIGIUS“ V HUSOVÝCH *ENARRATIONES PSALMORUM*? K PROBLEMATICE CITOVÁNÍ TÉTO AUTORITY V BOHEMIKÁLNÍCH VÝKLADECH ŽALMŮ PRVNÍ POLOVINY 15. STOLETÍ*

Who is “Remigius” in Hus’s Enarrationes Psalmorum? On the Problem of Citing This Authority in the Bohemian Psalm Interpretations from the First Half of the Fifteenth Century

The study searches for the true source of quotations marked as “Remigius” in Enarrationes Psalmorum of Jan Hus showing that the Czech reformer did not draw on the commentary on the Psalms by Remigius of Auxerre (although this work was known in Bohemia at that time), but on an unimportant first interpretation of the Psalms by Bruno of Segni from the second half of the eleventh century, for a long time traditionally ascribed to an otherwise unknown monk, Odo of Asti. In Czech manuscripts this work was originally connected with Remigius’s name indirectly, through a collection of three Biblical interpretations attributed to him as a whole. This is how Hus, and perhaps already his teacher Jan of Mýto, might have come across this text. The tradition of the collection in Bohemia reaches at least as far as the end of the fourteenth century. Comprising older texts of monastic exegeses, the work was probably compiled for the purposes of this milieu, as the interpreted texts, the Psalms, the Cantica and the Pater noster, form the core of the monastic office, the so called canonical hours. The so far unsuccessful effort to find a parallel in non-Bohemian manuscripts does not exclude the possibility that the collection originated in Bohemia.

Key words:

Jan Hus; Remigius of Auxerre, exegesis; Psalms, Jan of Mýto, monasticism, Bruno of Segni, commentary, Middle Ages, liturgy, lecture, 15th-century manuscripts, Bohemia; Odo of Asti

Ne vždy snadnou součástí přípravy kritické edice středolatinšského textu je dohledávání a ověřování citovaných autorit. V minulosti náročnou textologickou prací museli podstoupit kupříkladu Jiří Kejř a Anežka Vidmanová, aby mohli jednoznačně určit Husem citovanou autoritu „Parisiensis“.¹

* Tato publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Masarykovy univerzity v Brně

Podobně tajemným se ukázal být i „Remigius“ v Husových *Enarrationes Psalmorum*.² Pátrání po skutečné identitě této autority v Husově lektuře chceme věnovat následující příspěvek.

Prvním krokem, který se nabízel, bylo nejprve pokusit se dohledat citáty uvozené „Remigius“ v Mignově *Patrologia latina*. Pátrání bylo neúspěšné, ačkoliv ve 131. svazku tohoto úctyhodného díla J.-P. Migne publikoval komentář Žalmů, který přisoudil právě Remigiovi z Auxerre (Remigius Autissiodorensis, po 841–2. 5. asi 908 v Paříži).³ Tento benediktin kláštera Saint Germain byl znám svou rozsáhlou komentátorskou činností. Vykládal zejména nezbytné tituly pro školní výuku, přičemž se dochovaly komentáře jak k církevním spisům, tak ke gramatickým a klasicko-literárním.⁴ Do první skupiny náleží i jeho výklad Žalmů. J.-P. Migne se ale o jeho vydání nezasloužil. Moderní bádání ukázalo, že pravý Remigiův komentář leží doposud v rukopisech nevydaný.⁵ Dochoval se ve dvou verzích a vede se diskuse, která z verzí je původní. Naposledy Petrus W. Tax, ohlášený vydavatel tohoto díla, rozhoduje spor ve prospěch tzv. druhé verze, která je doposud známa v 18 rukopisech, zatímco první, podle něj již notně interpolovaná, se dochovala ve třech opisech.⁶

MSM 0021622426 – Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura.

- 1 K e j ř , Jiří: *Kdo je „Parisiensis“ ve spisech Husových*. Studie o rukopisech 18, 1979, s. 3–27; V i d m a n o v á , Anežka: *Hus a Vilém z Auvergne*. Studie o rukopisech 18, 1979, s. 29–47.
- 2 Rukopis Husova výkladu nebyl doposud nalezen. Podle neznámého exempláře vydal Flacius Illyricus: *Ioannis Hus et Hieronymi Pragensis confessorum Christi Historia et monumenta* 2. Ed. M. Flacius Illyricus. Norimbergae 1558, f. 229r–339v. Naposledy nejpodrobněji M o l n á r , Amedeo: *Husova Enarratio Psalmorum*. In: Směřování. Pohled do badatelské a literární dílny Amedea Molnára provázený příspěvky domácích i zahraničních historiků a teologů. Uspoř. N. Rejchrtová. Praha 1983, s. 158–164 (původně otištěno v Theologické příloze Křesťanské revue 6, 1964, s. 67–72).
- 3 *Remigii Monachi Antissiodorensis ordinis sancti Benedicti Enarrationum in Psalmos liber unus*. Ed. J.-P. Migne. *Patrologiae cursus completus, series Latina* (= PL) 131. Parisiis 1853, col. 133–844.
- 4 Biografická data podává např. J e u d y , Colette: *Remigius von Auxerre*. In: *Lexikon des Mittelalters* 7. Stuttgart 2003, s. 707–708 (přetisk vydání z 1999). K jeho literární činnosti viz *L'école carolingienne d'Auxerre. De Murethach à Remi 830–908. Entretiens d'Auxerre 1989*. Ed. D. Iogna-Prat – C. Jeudy – G. Lobrichon. Paris 1991; Barré, Henri: *Les homéliaires carolingiens de l'école d'Auxerre. Authenticité. Inventaire. Tableaux comparatifs. Initia*. Studi e testi 225. Vaticano 1962, s. 47–70.
- 5 J e u d y , Colette: *L'oeuvre de Remi d'Auxerre*. In: *L'école*, s. 376–377; V a c c a - r i , Alberto: *Il genuino commento ai Salmi di Remigio di Auxerre*. *Biblica* 26, 1945, s. 52–99.
- 6 T a x , Petrus W.: *Remigius of Auxerre's Psalm Commentary and the Matthew Com-*

Jedním z rukopisů pravého Remigiova komentáře v tzv. druhé, starší verzi je i kodex Bavorské státní knihovny Clm. 18117 z 11. století.⁷ Avšak ani kolace příslušných míst tohoto rukopisu s Husovými citáty nepřinesla očekávaný výsledek – ani tentokrát si texty neodpovídaly.

Ačkoliv moderní repertoria literární činnosti Remigia z Auxerre neregistrují žádný v Čechách a na Moravě dochovaný rukopis jeho výkladu, ve středověkých soupisech tomu bylo jinak.

Jak nás zpravují katalogy rukopisných fondů Národní knihovny ČR [dále jen NK ČR] a Archivu Pražského hradu, knihovny metropolitní kapituly [dále jen APH-KK], známe alespoň dva rukopisy s výkladem Žalmů, které byly v 15. století Remigiovi připisovány. Jak klementinský rukopis V B 8, tak kapitulní A 97 nesou shodně na předních deskách záznam rukou 15. století *Remigius super Psalterium*, přičemž první níže uvádí ještě soudobou signaturu A 9.⁸ Novodobí autoři obou katalogů sice právem poznamenávají, že se v daném případě nejedná o dílo Remigia z Auxerre (ostatně kolace s mnichovským rukopisem Remigiovo autorství jednoznačně vyloučila),⁹ přesto nebylo od věci porovnat Husovy citáty právě s těmito texty. Pasáže se shodovaly, a navíc velmi důsledně.¹⁰

V obou rukopisech se výklad počíná *Quoniam quidem*, přičemž rešerše v *Repertorium biblicum medii aevi* ukázala, že se jedná o text známý a rukopisně hojně dochovaný.¹¹ Nejstarší edice pochází již z roku

mentary Attributed to Him. In: L'école, s. 413–417, kde i starší názory. Poslední soupis rukopisů podává J e u d y , Colette: *Remigii Autissiodorensis opera (Clavis)*. In: L'école, s. 466–467; srov. také S t e g m ü l l e r , Friedrich: *Repertorium biblicum medii aevi V*. Commentaria. Auctores R–Z. Matriti 1955, s. 71, č. 7213 a S t e g m ü l l e r , Friedrich – R e i n h a r d t , Nicolaus: *Repertorium biblicum medii aevi IX*. Supplementi altera pars. Glossa ordinaria. Matriti 1977, s. 368, č. 7213. Uvedené soupisy neregistrují žádný rukopis dochovaný na českém území. Ani naše pátrání po pravém Remigiově výkladu v českých a moravských fondech není zatím úspěšné, ačkoliv, jak ukážeme níže, toto dílo zde v první polovině 15. století známo bylo.

⁷ Z jiného rukopisu této verze otiskl alespoň prolog a výklady Ps. 29 a 63 V a c c a - r i , A.: *Il genuino commento*, s. 66–81.

⁸ Podobný záznam z 15. století v soudobém soupisu knih trutnovské farní knihovny viz níže, pozn. 19.

⁹ T r u h l á ř , Josef: *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I*. Pragae 1905, s. 336–337, č. 825; P a t e r a , Adolf – P o d l a h a , Antonín: *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské I*. Praha 1910, s. 129, č. 190.

¹⁰ Srov. v příloze této studie kolaci dvou Husových citátů s uvedenými pražskými rukopisy.

¹¹ S t e g m ü l l e r , F.: *Repertorium IV*. Commentaria. Auctores N–Q. Matriti 1954, s. 110, č. 6051; S t e g m ü l l e r , F. – R e i n h a r d t , N.: *Repertorium IX*, s. 322, č. 6051.

1651.¹² Komentář se od té doby tradičně připisuje jistému mnichu Odonovi z Asti, který měl toto své dílo podle stejné tradice věnovat Brunonovi z Asti (okolo 1047–1123), biskupu v Segni (podle toho většinou zván Bruno ze Segni) a na čas i opatu benediktinského kláštera Monte Cassino (1107–1111).¹³ Takto určené autorství spolu s dedikací ovšem v roce 1969 zásadně zpochybnil Heinrich Rühing. Na základě studia většiny dochovaných rukopisů přesvědčivě ukázal, že komentář nepořídil obskurní Odo, ale že se jedná o první (a doposud postrádaný) komentář Žalmů již zmíněného Brunona ze Segni, který ho věnoval biskupovi svého rodného Asti, Ingonovi.¹⁴ Komentář tak vznikl v druhé polovině 11. století.¹⁵ Ačkoliv H. Rühing užívá ve své studii pracovní označení „Odonův komentář“ („Odokommentar“), je nutné vzít výsledky jeho analýzy vážně a začít mluvit v případě *Quoniam quidem* o prvním komentáři Žalmů Brunona ze Segni.

Zdroj Husových citací byl nalezen. Ale že Jan Hus spojuje Remigiovo jméno s málo významným komentářem původně Brunona ze Segni z druhé poloviny 11. století, nelze na tomto zjištění přestat. Již jen prostá kombinace jmen všech tří exegetů, zahrnující takřka půltisíciletí, dává tušit, že toto spojení má zřejmě starší a složitější pozadí. Abychom je mohli rozkrýt, a poukázat tak na doposud netušené kontury cirkulace některých středověkých textů, bude zapotřebí postupovat proti proudu času, čili proti proudu textové tradice *Quoniam quidem*. Začněme v Čechách doby Husovy, odkud jsou známy nejmladší rukopisy Brunonova díla, ale také to, že

¹² *Oddonis Astensis Monachi Benedictini Ad Brvnonem Episcopvm Signinvm In Psalmos Expositio*. In: S. Brvnonis Astensis Signiensivm Episcopi Opera cum Expositione in Psalmos Oddonis Astensis Monachi Benedictini Eidem Sancto Brunoni ab ipso Auctore Dicata II. Ed. M. Marchesius. Venetiis 1651, paginováno samostatně (exemplár: Strahovská knihovna Praha. Sg. BE V 17). Naneštěstí byl pro tisk vybrán defektní rukopis, takže tiskařskou čerň spatřily pouze výklady Ps. 1–44 a 86–110. Takto fragmentární dílo posléze z toho vydání přetiskl i J.-P. Migne do 165. dílu *Patrologie*, col. 1141–1298. Jestliže Hus poprvé přímo a explicitně cituje z *Quoniam quidem* až výklad Ps. 115, 2, nebylo možné dohledat Husovy citace údajného Remigia již při úvodní rešerši *Patrologie*.

¹³ Na výrazné nedostatky této tradice poukázal G r é g o i r e , Réginald: *Le commentaire sur le Psautier du moine Odon*. Benedictina 14, 1967, s. 203–223, v zásadě ji ale neodmítl. K Brunonovi především t ý ž : *Bruno de Segni. Exégète médiéval et théologien monastique*. Centro italiano di studi sull'alto medioevo 3. Spoleto 1965; srov. dále Laudage, Johannes: *Bruno von Segni*. In: *Lexikon für Theologie und Kirche* 2. Freiburg – Basel – Rom – Wien 1994³, s. 733–734, kde další literatura.

¹⁴ R ü t h i n g , Heinrich: *Untersuchungen zum ersten Psalmenkommentar Brunos von Segni*. *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 36, 1969, s. 46–77.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 70–71.

zde právě tehdy žilo svůj „druhý život“ pod jménem Remigia z Auxerre. Jan Hus to zřejmě vůbec netušil.

„Druhý život“ Brunonova komentáře v Čechách na počátku 15. století

Můžeme předpokládat, že český reformátor není původcem mylného spojení *Quoniam quidem* s Remigiovým jménem, spíše že již tuto konjunkci našel v předloze, z níž čerpal své citace. To nás přivádí k otázce po dochovaných rukopisech Brunonova komentáře v Čechách, především však k tomu, zda a jak se v nich snoubí jeho text s Remigiovým jménem.

Starší soupis rukopisů *Quoniam quidem* z pera Friedricha Stegmüllera podrobil revizi v roce 1967 Réginald Grégoire, který došel nově k počtu 24 exemplářů.¹⁶ Jeho práce byla vzápětí korigována Heinrichem Rüthingem, který počet stanovil na 23 opisů.¹⁷ Mezi nimi uvádí i tři pražské rukopisy z 15. století. Vedle již zmíněných V B 8, f. 1r^a–153v^b [dále jen VB], a A 97, f. 1r^a–153v^a [dále jen A], je to ještě klementinský rukopis X B 13, f. 91r^a–240v^a [dále jen XB]. I tak se nám podařilo najít další doposud neregistrovaný exemplář rovněž z 15. století APH-KK, N 10, f. 11r^a–103v^b [dále jen N], a případné další objevy – samozřejmě nejen v Čechách – jistě nejsou vyloučeny.

Kolace těchto rukopisů formou sondy (porovnávali jsme dedikační předmluvu, text Husových citátů a výklady Ps. 29 a 110) ukázala, že bezpečně společnou skupinu tvoří rukopisy VB a A, nejspíše vždy samostatnou tradicí zachycují XB a N.¹⁸ Rukopis N navíc vykazuje vůči ostatním i podstatný rozdíl v uspořádání textu, takže má i odlišný incipit *Beatus vir*.¹⁹ Jak se textové tradice pražských rukopisů mají ke znění nebohemikálních rukopisů, často z 12. století, si prozatím netroufáme stanovit. Do budoucna to může napovědět mnohé o jejich původní provenienci.

¹⁶ Grégoire, R.: *Le commentaire*, s. 220–223.

¹⁷ Rüthing, H.: *Untersuchungen*, s. 54.

¹⁸ V příloze této studie uvádíme zástupně alespoň kolaci textu, vymezeného dvěma Husovými citáty.

¹⁹ Podle katalogu trutnovské farní knihovny (pořízeného nejspíše k roku 1421) mohl stejný text přicházet i v tamním rukopise č. 26: *Item commentum Remigii super psalterium, cuius principium Beatus vir*. Soupis vydal Pražák, Jiří: *Z dějin českých knihoven v době husitské (Knihovna trutnovská)*. In: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Ed. S. Petr. Studie o rukopisech. Monographia XI. Praha 2006, s. 32–37, zde s. 34 (původně otištěno ve *Studiích o rukopisech* 1, 1962).

Tři (dochované) textové tradice pražských exemplářů svědčí, že Brunonův komentář nebyl v českém prostředí nikterak mrtvým dílem. Mohlo za to jméno slovutného Remigia?

Přísně vzato vystupuje *Quoniam quidem* v pražských rukopisech jako anonym. Ani v jednom nenajdeme bezprostředně s textem spojený nadpis či kolofon s Remigioovým jménem. Pouze v případě nově nalezeného rukopisu N při pozorném prostudování zjistíme, že v rohu počátečního folia Brunonova výkladu je vcelku nenápadně zapsán text *Remigius super Psalterio*. Správně řečeno, jedná se vlastně o glosu, která se jinak v ničem neodlišuje od jiných zde zapsaných glos *in margine*. Forma přípisku svědčí spíše o druhotnosti takového údaje a svým charakterem se řadí k výše zmíněným a nadto i textem obdobným titulům z předních desek rukopisů VB a A: *Remigius super Psalterium*. Odpověď na to, proč se přímé zasnoubení *Quoniam quidem* s Remigioovým jménem vyznává na takto nezvyklých místech, vlastně až dodatečně, ukrývá sekvence zápisu v kodexech VB, A a XB.

Výklady		NK ČR, V B 8 (22. 2. 1400/5?)	APH-KK, A 97 (2. 2. 1410)	NK ČR, X B 13 (1. pol. 15. stol.)	APH-KK, N 10 (1. pol. 15. stol.)
Žalmů (<i>Quoniam quidem</i>)	nadpisů	f. 1r ^a –4v ^b .	f. 1r ^a –4v ^b	f. 91r ^a –95r ^a	f. 11r–103v ^b
	žaltáře	4v ^b –153v ^b	4v ^b –153v ^a	95r ^a –240v ^a	(smíšeno)
		<i>Incipit liber III^{us}, Canticum super Esaïam prophetam</i>	<i>Explicit liber III^{us}, Canticum super Ysaïam prophetam</i>	<i>Incipit liber tercius, Canticum super Isayam prophetam</i>	
8 chvalo zpěvů (<i>Confitebor</i>)		f. 153v ^b –170r ^a	f. 154r ^a –167r ^a	f. 240v ^a –256v ^b	
Modlitby Páně (<i>Oratio Dominica proprie dicitur</i>)		f. 170r ^b –170v ^a	f. 167r ^a –167r ^b	f. 256v ^b –257r ^a	
Kolofon		f. 170v ^a <i>Remigii dicta in secula sint benedicta. Finita sub anno MCquatuor <?> Die Dominica, quando memoratur Kathedra Petri mensis die XXII Februarii</i>	f. 167r ^b <i>Remigii dicta in secula sint benedicta. Finita sub anno Domini M°CCCC° decimo, feria quarta ante festum Agathe etc</i>		

Quoniam quidem v nich anonymně vystupuje jako součást celku tří po sobě jdoucích výkladů biblických textů, kterýžto celek vykazují v ruko-

pisecích očividné znaky úmyslného propojení. Bezprostředně za výkladem Žalmů Brunona ze Segni je totiž zapsán nadpis, jenž explicitně oznamuje následující výklad osmi biblických chvalozpěvů (počínaje Izajášovým *Confitebor*) jako v pořadí třetí knihu.²⁰ Zdánlivě nejasné počítání se stane srozumitelnějším, uvážíme-li, že Brunonův výklad má vlastně dvě výrazné části: výklad nadpisů jednotlivých žalmů a komentář vlastního žaltáře; a to i přesto, že v rukopisech tento předěl není nijak výrazně vyznačen.²¹ Do ohlášené třetí knihy se nepochybně musí počítat i výklad Modlitby Páně, který soubor uzavírá, neboť jeho napojení na předcházející korpus textů se v ničem neliší od toho, jak jsou na sebe bezprostředně navazovány výklady jednotlivých chvalozpěvů. Celý soubor tedy mohl být dobře vnímán jako posloupnost tří knih, přičemž první dvě vykládaly Žalmy a jejich nadpisy a třetí podobně stručně biblické chvalozpěvy (kantika) s Modlitbou Páně. A v neposlední řadě to není pouze způsob zachycení těchto děl v rukopisech, co z nich činí sourodý celek, nýbrž i literární příbuznost vykládaných textů, jejich obdobné zapojení do života církve, jakož i formálně podobný způsob jejich výkladu.²²

Jestliže takto propojený soubor uzavírá v rukopisech VB a A (v XB chybí) následující kolofon, jehož společná část zní: *Remigii dicta in secula sint benedicta. Finita sub anno...*, nemůže být pochyb, že ona *dicta* chtějí zahrnovat všechny tři předcházející „knihy“.²³ I když se tím explicitně Remigius jako autor výkladu Žalmů neuvádí, implicitně ano. Bylo tudíž jen otázkou času, kdy se ještě ve stejné době, ba ve stejných kodexech objeví toto spojení *expressis verbis*, ať již v podobě soudobých přípisků na předních deskách stejných rukopisů či snad formou glosy v rukopise N. Nezvyklé umístění se jeví být ozvukem původní ne zcela hladké geneze tohoto spojení, jak ji vyjadřují oba uvedené kodexy.

Ačkoliv jsme, nakolik to umožňují dochované prameny, zřejmě narazili na původní podobu spojení Remigia s Brunonovým textem, stále ještě není jasné, jak stará je tato konjunkce. Připomeňme jen, že Husova předloha musela vzniknout již před rokem 1405, kdy se poprvé uvažuje o vzniku alespoň části jeho lektury.²⁴

20 „Explicit“ místo správného „Incipit“ v rkp. A je nutné považovat za písařskou chybu. O tom podrobněji níže.

21 Rkp. N integruje výklad nadpisů přímo do exegeze příslušných žalmů, což se ukazuje být z hlediska původního uspořádání jako druhotné.

22 O tom více v závěru studie.

23 Ostatně takto porozuměl situaci v kodexu i autor barokního sumáře VB, když na jeho přední přidešti zapsal: *Primo Remigii Comentariorum in Cantica et Psalmos a folio primo usque <ad> 170 versum.*

24 Údaj 1404 z Flaciova tisku (viz výše, pozn. 2, f. 229r) bádání jako rok vzniku nepří-

Ze čtyř dochovaných rukopisů můžeme bezpečně stanovit datum dokončení opisu celého souboru pouze v případě rukopisu A. Stalo se tak 2. února 1410, jak vyplývá z pokračování již zmíněného kolofonu: *Finita sub anno Domini M^oCCCC^o decimo, feria quarta ante festum Agathe etc.* Rukopis VB sice uzavírá stejným kolofonem, ale v udání datace, která se od A pochopitelně liší, existuje určitá nejasnost, téměř záhada.

Celý kolofon VB zní: *Remigii dicta in secula sint benedicta. Finita sub anno MCquatuor <vyříznuto!>, die dominica, quando memoratur Kathedra Petri, mensis die XXII Februarii.* Jak naznačuje zápis, je text následující po udání roku porušen, a sice tak, že byl úmyslně vyříznut, když řez byl veden právě z této strany, poněvadž několik předcházejících listů při tom bylo naříznuto také. O důvodech takto radikálního zásahu se můžeme pouze domnívat, jakož i o obsahu odstraněného textu. Jisté je pouze to, že datace příslušného textu VB se tím komplikuje. Existují však indicie, které na možné řešení ukazují.

Pozornému čtenáři jistě neuniklo, že rukopisy VB a A vykazují řadu shod. Nesou stejný nápis na přední desce, obsahují celek všech tří výkladů, mají stejný kolofon, byť s rozdílnou datací, ale zejména zachycují text jedné tradice. Co do modulu písma je text zapsán také velmi podobně. Dokládá to i rozdíl v popsanych listech, který na závěr celého souboru činí pouhá tři folia, zatímco ještě v případě výkladu Žalmů to byl ani ne jeden celý sloupec folia 153v. Takto výrazné shody nasvědčují, že se v případě obou rukopisů jedná o velmi blízký vztah. Stanovíme-li pokud možno co nejpresněji jeho podobu, může to být nápomocné pro dataci VB. Podrobné vyhodnocení výše zmíněné kolace, i přes její charakter sondy, přineslo následující zjištění.²⁵

Na rozdíl od VB se ukazuje být v případě A písařova práce jako poměrně nekvalitní, takže si již tehdy vyžádala nezbytnou korekci (zda shodnou rukou si netroufáme stanovit, ale je to pravděpodobné). U ní lze právě jen ve vztahu k VB vysledovat tendence dvojího druhu. Jsou-li původní písařské chyby A, především omise a transpozice, korigovány, děje se to tak, že po korekci odpovídá text znění VB. Objevují se ale rovněž případy, kdy je původní text A, shodný se zněním VB, korigován na jiné čtení, které však odpovídá téměř vždy buď čtení N či XB, a často se zdá být lepším. Jedná se zejména o korekci škrty, ale nechybí ani transpozice. Důležité pro vztah

jalo. S e d l á k , Jan: *M. Jan Hus*. Praha 1915, s. 113, pozn. 9, uvažuje o rozmezí 1405–1406, podobně N o v o t n ý , Václav: *M. Jan Hus. Život a učení I. Život a dílo I*. Praha 1919, s. 125, pozn. 4. Na léta 1405–1407 rozšiřuje M o l n á r , A.: *Husova Enarratio*, s. 158.

²⁵ Srov. opět alespoň zástupně v příloze uvedenou kolaci textu, vymezenou dvěma Husovými citáty.

obou rukopisů bylo také zjištění, že zatímco rukopis A měl v daném případě nekorigovanou omisi dvou slov, VB obsahovalo text celý.²⁶

O vztahu obou rukopisů lze tak bez rozporů učinit pouze následující závěr. Buď se jedná o opisy společné předlohy, anebo bylo A opsáno podle VB. Rukopis A byl posléze korigován, zřejmě podle ještě jiného rukopisu.

Ačkoliv uvedené dilema nelze s jistotou rozhodnout, pro bezprostřední vztah VB (předloha) s A (její opis) může svědčit vedle již výše uvedených shod i následující případ:

VB, f. 129v ^b –130r ^a	A, f. 130r ^a
derelinquit et solum Deum // INCLINA COR sequi iubetur.// MEUM IN TESTIMONIA TUA, ut//	qui omnia derelinquit et solum// Deum <in marg. sequi iubetur> INCLINA COR MEUM IN TE// STIMONIA TUA, ut se humiliter//

Na foliu 130r^a se písař A dopustil vcelku nenápadné chyby, když opomenul poslední dvě slova *sequi iubetur* z výkladu k Ps. 118, 35. Tento nedostatek při druhém čtení pomocí vsunuté marginálie napravil. Porovnáme-li však toto místo s VB, rychle zjistíme nejpravděpodobnější příčinu. Písař VB graficky směšuje závěr výkladu předchozího verše s předeslaným textem verše následujícího. I v tomto případě smísil výklad Ps. 118, 35 s textem následujícího verše *Inclina cor* (Ps. 118, 36), takže v rukopise VB po sobě jakoby následují jinak nesouvisející slova *Deum* a *Inclina*. Při nedůslednosti písaře A, na niž jsme upozornili výše, se tak lehce mohlo stát, že tento jinak nepatřičný zápis přejal a vynechal při tom ona slova *sequi iubetur*. Chyba byla napravena až při následné korekci textu.

Přijmeme-li to jako potvrzení genetického vztahu obou rukopisů, znamenalo by to, že rukopis VB musel vzniknout dříve než 2. února 1410, kdy bylo dopsáno A. Avšak i kdyby měly oba rukopisy pouze společnou předlohu, rukopis VB mohl i tak vzniknout před tímto datem. Svědčí pro to následující dvě skutečnosti.

Uvážíme-li v případě radikálního zásahu nožem do textu VB nejméně konspirativní teorii, mohlo se jednat pouze o nevšední „škrť“ nepatřičného textu, převzatého snad z předlohy. Zůstavené chronologické údaje by se potom daly přečíst smysluplně jedině takto: „...v roce 1400, v neděli, kdy se připomíná Stolec Petrův, dne 22. února“. A skutečně v 15. století, které jedině při jakékoli interpretaci připadá v úvahu, tento svátek připadl právě i na zmíněnou neděli tohoto roku.²⁷

²⁶ Rkp. A, f. 133v^b registruje nekorigovanou omisi: *ergo super omnia mundana <?> dilexi*, zatímco VB, f. 134r^a zachycuje úplný text: *ergo super omnia mundana Dei mandata dilexi*.

²⁷ Srov. Bláhová, Marie: *Historická chronologie*. Praha 2001, s. 560, kalendář č. 28.

Do roku 1410 se daný svátek opakoval ve stejný čas ještě v únoru 1405.²⁸ Spíše pro tuto dataci VB by svědčil filigrán, který je možné rozpoznat v posledním prázdném foliu VB 191bis. Podle přesné shody se svým vzorem jej musíme datovat rokem 1403.²⁹ Ačkoliv je to v tomto ohledu zatím důkaz jediný, nelze jej jednoduše přejít.

Vše svědčí pro vznik rukopisu VB ještě v prvním desetiletí 15. století. Ať již to bylo v roce 1400 či 1405, což se zdá být pravděpodobnější, pořád je to doba velmi blízká vzniku Husova textu, ale nejenom jeho.

Podobně jako Jan Hus citoval Brunonův komentář pod jménem Remigia z Auxerre ve své lektuře již jeho učitel Jan z Mýta, řečený Sofista (Iohannis de Muta nebo Iohannis Sophista, okolo 1360/70–asi 1402).³⁰ Výklad je znám toliko z rukopisu NK ČR, III B 13 (výklad Ps. 26–41, 10) a v této podobě zřejmě představuje pouze fragment původního rozsahu. Jak bylo uvedeno, Václav Flajšhans jej klade do doby kolem 1400, což se jeví být střízlivým odhadem, ale je možné, že lektura mohla vzniknout i dříve, jistě však až po roce 1393, kdy by v případě Jana z Mýta nejdříve uplynulo obvyklých pět let náslechu na teologické fakultě.³¹

Husův učitel pracoval s *Quoniam quidem* různým způsobem. Vedle přímých citátů a aluzí, jak ukazují první dva případy, u něj nalezneme také citace *in silentio*, jak dokládá pasáž z výkladu Ps. 29.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 562, kalendář. č. 29.

²⁹ Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand J 340, Wasserzeichensammlung Piccard. Nr. 040149 (1403), <http://www.piccard-online.de/detailansicht.php?klassi=031.001.001.005.003&ordnr=40149&sprache=> [16. 3. 2009].

³⁰ Zatím chybí komplexní pojednání jeho života a díla. Údaje je nutné čerpat z následujících příspěvků: F l a j š h a n s , Václav: *Předchůdcové Husovi*. Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 14, 1905, s. 437–443; T ř í š k a , Josef: *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*. Knihnice Archivu Univerzity Karlovy 12. Praha 1981, s. 281–282; N e c h u t o v á , Jana: *Autorita Bible a její překlady podle kvestie Jana z Mýta Utrum sanctorum patrum*. Česká literatura 47, 1999, s. 510–514; M a z á č o v á , Pavlína: *Iohannis de Mutha recommendationes (Rekomendace Jana z Mýta)*. Brno FF MU 2001, s. 37–39 (nepublikovaná dizertační práce).

³¹ NK ČR. Sg. III B 13, f. 1r–196v, text nevydán. Soupis literární činnosti Jana Mýta podal S p u n a r , Pavel: *Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans I*. Studia Copernicana 25. Wratislaviae – Varsaviae – Cracoviae – Gedani – Lodziae 1985, s. 92–94. K Janově lektuře Žalmů zatím nejpodrobněji F l a j š h a n s , V.: *Předchůdcové Husovi*, s. 441–442, č.1, kde i datace.

Jan z Mýta, Exp. Ps. 26, 6, III B 13, f. 8r	Bruno ze Segni, Exp. Ps. 26, 6, V B 8, f. 29r^b
Glosa <u>Remigii</u> : Tunc caput nostrum super inimicos nostros exaltatur, quando mens suam considerans dignitatem nullis adversitatibus succumbit.	<i>Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos.</i> Tunc caput nostrum super inimicos nostros exaltatur, quando mens suam considerans dignitatem nullis succumbit adversitatibus.
Jan z Mýta, Exp. Ps. 28, 9, III B 13, f. 26v	Bruno ze Segni, Exp. Ps. 29, 6b, V B 8, f. 31r^b
Potest eciam exponi prima pars de predestinatis ita, quod per cervos intelligantur secundum <u>Remigium</u> apostoli, qui fuerunt veloces in cursu predicantes ewangelium...	<i>Vox domini preparantis cervos.</i> Cervi apostolos designant, qui agiles erant ad currendum et ewangelium nunciandum...
Jan z Mýta, Exp. Ps. 29, 2b, III B 13, f. 29r	Bruno ze Segni, Exp. Ps. 29, 2b, V B 8, f. 31v^a
...id est non permisisti <i>inimicos meos</i> , Iudeos vel demones, <i>delectari vel iocundari super me</i> . Iudei enim non sunt delectati, sed contristati, quia contra voluntatem eorum surexit, et in penam locum et gentem perdiderunt. Similiter demones regnum et captivos perdiderunt spoliato inferno. Ecce quomodo subtractata est eis delectacio in Cristi resurrectione.	<i>Nec delectasti inimicos meos super me.</i> Inimici Cristi Iudei sunt vel maligni spiritus. Iudei quidem non sunt delectati de morte Cristi, quia et contra eorum voluntatem resurrexit, et ob hoc facinus locum et gentem amiserunt. Maligni vero spiritus et regnum perdiderunt et animas, quas captivas detinebant.

Vzhledem k nedostupnosti podobně rozsáhlých textů v edicích nebylo zatím možné shromáždit všechny pseudoremigiovské citáty, které se v lektuře objevují, a podrobně je analyzovat, jako tomu bylo u Husa. Ale také zatím není možné ani dále (do minulosti) pátrat po dalších případných svědčích „druhého života“ Brunonova komentáře v Čechách, respektive celého souboru. Nazrál proto čas k předběžné bilanci.

Výše jsme zjistili, že spojení Remigiova jména přímo a pouze s Brunonovým textem je se vši pravděpodobností až druhotné povahy. Alespoň na základě dochovaných pramenů se zdá, že původně byl Remigius spojen především se souborem tří výkladů biblických textů, jehož byl Brunonův text pouze součástí. Uvážíme-li, že se takto zachycuje hned ve třech rukopisech ze čtyř dochovaných, měla zřejmě tato forma podání *Quoniam quidem* již delší a ustálenou tradici opisování s kořenem ve 14. století. Tím spíše, že rukopis XB představuje ještě jinou textovou tradici než skupina VBA a ve všech třech rukopisech se jeví být celý soubor opsán z předlohy vždy jednou písařskou rukou. Jestliže rukopis A byl opsán v roce 1410 a rukopis VB zřejmě o pět, možná o deset let dříve, vypovídá to zároveň o živé tradici

opisování souboru právě v době, v níž vznikaly výklady Jana Husa a Jana z Mýta. Můžeme se domnívat, že se oba mohli setkat s Brunonovým textem v této podobě.³²

Ačkoliv zatím dále v českých rukopisech pátrat nemůžeme, nelze vyloučit, že Remigiovo jméno mohl do společného soužití přinést kterýkoli ze tří textů. Opusťme proto jejich „druhý život“, který žily pod Remigioovým jménem v pozdně středověkých Čechách, a pokusme se zjistit, zda s nimi Remigius nebyl spojován na jiném místě, v jiné podobě či v jiné době.

Soubor tří biblických výkladů a Remigius z Auxerre

Není možné, abychom zde podrobně zkoumali okolnosti vzniku a tradování uvedených tří výkladů. Jestliže se jimi chceme zabývat, bude to pouze s ohledem na jejich možné spojení s Remigioovým jménem. I tak se pro nedostupnost pramenů a komplikovaný přístup k relevantní literatuře bude jednat pouze o dílčí závěry.

Prvním textem souboru je Brunonův komentář. Uvedli jsme, že poslední soupis rukopisů *Quoniam quidem* registruje 23 exemplářů. Pomineme-li ty pražské, podle soupisu se žádný jiný rukopis Remigiovi z Auxerre ve středověku nepřipisoval.³³ Jak ovšem víme z českých pramenů, nemuselo být Remigiovo jméno spojeno s *Quoniam quidem* bezprostředně. Zatím se nám podařilo na základě katalogů ověřit zápis u 11 nebohemikálních rukopisů. V jejich případě Brunonův komentář jako součást souboru známého z Čech nevystupuje.³⁴

Jeho druhou část – „třetí knihu“ – představuje spojený výklad osmi biblických chvalozpěvů (kantik) s incipitem *Confitebor tibi Domine* (Is. 12, 1) a Modlitby Páně s incipitem *Oracio Dominica proprie*. Jak vyplývá ze soupisu jeho literární činnosti, Remigius z Auxerre není autorem ani těchto

³² Více by napovědělo stanovení poměru textové tradice pseudoremigiovských citátů (čili jejich předlohy) k dochovaným rukopisům. Ač jsme se o to pokusili alespoň u Husa, nedošli jsme k jednoznačnému závěru. Mohla za to především skromnost citací jak počtem, tak rozsahem. Snad nejvíce pravděpodobná je zatím interpretace, že Husova neznámá předloha byla svědkem další, tedy z hlediska dochování čtvrté rukopisné tradice. Stejně tak ovšem nelze vyloučit, že původní sounáležitost Husovy předlohy s tradicí některého z dochovaných pražských rukopisů byla Husovými či spíše Flaciovými zásahy zastřena. V příloze opět srov. alespoň kolaci dvou Husových citátů s těmito rukopisy.

³³ Srov. R ü t h i n g , H.: *Untersuchungen*, s. 54–56, zejm. pozn. 47.

³⁴ Na základě počítání, jak to činí H. R ü t h i n g , *Untersuchungen*, s. 54, jsme ověřili rukopisy pod písmeny a–d, f, g, i–l, n, u.

textů.³⁵ Podle incipitů se potvrdilo, že se jedná o dvě různá díla, která nebyla původně zapisována takto pohromadě.

V případě výkladu Modlitby Páně jde o velmi starý text, neboť lze nalézt rukopisy datované již do osmého století.³⁶ I přes velké množství dochovaných exemplářů soupisy rukopisů opět nenaznačují, že by některý z nich byl připisován přímo Remigiovi.³⁷

Třetím výrazným textem souboru je výklad osmi biblických kantik *Confitebor*. Ve skutečnosti se jedná o kompilát výkladů různých pozdně starověkých a raně středověkých autorů: Jeronýma – chvalozpěvy Izajášův, Ezechielův a Mojžíšův, Augustina – Samuelův, Abakukův, Hrabana Maura – chvalozpěv Marie, sestry Mojžíšovy, a Bedy Ctihodného – chvalozpěvy Zachariášův a Panny Marie. Tato excerpta jsou spíše výjimečně proložena nepůvodním rozšířením, které je důležité z hlediska hledání případného autora.³⁸ Podle chronologického zařazení dotčených autorit mohl tento kompilát vzniknout nejdříve v druhé polovině devátého století.

Pražské rukopisy naznačují, že čtenář má považovat tento výklad za jedno dílo s výkladem Modlitby Páně. Zde se již paralelu alespoň s jedním nebohemiakálním rukopisem podařilo najít.

F. Stegmüller registruje pod číslem 3340 svého *Repertoria* skupinu rukopisů, mezi nimi i rukopis VB, které obsahují alespoň jeden z následujících textů: náš výklad biblických chvalozpěvů *Confitebor*, výklad Pseudoathanasiova vyznání víry (symbola) s incipitem *Quicumque vult salvus* a konečně opět náš výklad Modlitby Páně *Oracio Dominica proprie*.³⁹

³⁵ Srov. Jeudy, C.: *L'œuvre*, s. 373–397.

³⁶ Např. rkp. Stiftsbibliothek Sankt Gallen. Sg. 125, p. 229–230.

³⁷ Nejobsáhlejší soupis rukopisů pořídili zatím Bloomfield, Morton W. – Guyot, Bernard Georges – Howard, Donald – Kabelao, Thyra B.: *Incipits of Latin Works on the Virtues and Vices 1100–1500. Including a Section of Incipits of Works on the Pater Noster*. Cambridge, Mass. 1979, s. 633, č. 8699; k tomu srov. také Lambert, Bernard: *Bibliotheca Hieronymiana manuscriptorum. La tradition manuscrite des œuvres de Saint Jérôme III*. Instrumenta Patristica 4. Steenbrvgis 1970, č. 472b.

³⁸ Srov. např. rkp. VB, kde se na přechodu f. 160v^b–161r^a nachází vsuvka do výkladu Hrabana Maura, *Commentaria in Exodum* 2, 4. Ed. J.-P. Migne. PL 108. Parisiis 1851, col. 69B, která je vyznačena kurzívou: ...vel sexagesimum vel tricesimum. *Triplex namque est etiam bene agendi via: nihilominus vel opere vel cogitatione vel verbo aliquid agatur. Hoc idem significat et Apostolus, cum dicit: Qui edificat* [[VB f. 161r^a] *super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, triplicem bonorum indicat viam, subiungit nihilominus triplicem etiam malorum, cum dicit: Ligna, fenum, scipula. Isti ergo terni statores...*

³⁹ Stegmüller, F.: *Repertorium III*. Commentaria. Auctores H–M. Matriti, 1951, s. 62, č. 3340; Stegmüller, F. – Reinhardt, N.: *Repertorium IX*, s.

Zvýšenou pozornost zasluhuje rukopis Apoštolské knihovny ve Vatikáně Lat. 317, který zaznamenává poslušnost všech tří uvedených výkladů. V tom se ukazuje být nejbližší pražským rukopisům VB, A a XB, ovšem s tím rozdílem, že pražské rukopisy nemají výklad symbola, zato přidávají v pořadí osmý výklad chvalozpěvu Mariina *Magnificat anima mea* (Luc. 1, 46–55). Ověření těchto údajů v katalogu navíc ukázalo, že tomuto souboru ve vatikánském rukopise také předchází výklad Žalmů, avšak nikoliv Brunonův, ale Pseudojeronýmův.⁴⁰ Jestliže se dokončení opisu datuje rokem 1554, neřekne nám to nic o možné předloze pražského souboru, vypovídá to však o tom, že jeho sestavení nebylo náhodné.⁴¹

Tím jsme vyčerpali dostupný materiál. Průběžně můžeme konstatovat, že se sice všechny tři dotčené texty pražského souboru v nebohemikálních rukopisech dochovaly, ale u žádného z nich se zatím jakékoliv spojení s Remigiem neprokázalo. Ani se zatím nezdá, že by byly takto promyšleně spolu zapsány v jiném než českém rukopise.

Pravý komentář Remigia z Auxerre v české exegezi první poloviny 15. století

Uvedeného dohledávání pramenů a zápolení o jejich správnou interpretaci by nebylo vůbec třeba, kdyby Jan Hus při sepisování své lektury sáhl po pravém komentáři Remigia z Auxerre. I když on sám byl nepochybně přesvědčen, že tak činí, ve skutečnosti se mýlil. Jiné výklady Žalmů z první poloviny 15. století dokazují, že k tomu nemuselo dojít, byla-li by jeho ruka při výběru rukopisu šťastnější.

Citáty uvozené „Remigius“ nalezneme podobně jako v textu obou pražských teologů také v anonymním výkladu žalmů 109–118, doposud nám známého ze tří rukopisů.⁴² F. M. Bartoš považuje za jeho autora betlémského kazatele Václava z Dráchova a jeho vznik klade do 30. let 15. sto-

121, č. 3340.

⁴⁰ Vattasso, Marcus – De' Cavalieri, Pius Franchi: *Codices Vaticani latini I*. Codices 1–678. Roma 1902, s. 231–232.

⁴¹ Neméně zajímavým se jeví být i Stegmüllerem zmiňovaný (výše, pozn. 39) rukopis Biblioteca Apostolica Vaticana. Sg. Ottob. lat. 478, který má na f. 322–448 obsahovat toliko anonymní výklad *Confitebor*. Pro nedostupnost inventáře jsme však zatím o tomto manuskriptu nemohli zjistit žádné další informace. Spolu s Lat. 317 jsou tak jedinými nebohemikálními rukopisy *Confitebor*, ačkoliv zřejmě v poněkud upravené verzi. Oba se udávají jako bezprostředně anonymní.

⁴² NK ČR. Sg. VI E 15b, f. 1r–263v (Ps. 109–118, 53); NK ČR. Sg. XIV F 3, f. 1r–208r (Ps. 118, 53–118, 176); NK ČR. Sg. XIII G 25, 1r–396r (Ps. 109–118).

letí.⁴³ Avšak srovnání s mnichovským exemplářem Remigiova díla v tomto případě potvrdilo, že betlémský kazatel znal a citoval na rozdíl od svých předchůdců skutečný Remigiův komentář.

Václav z Dráchova?, <i>Exp. Ps. 118, 1, VI E 15b, 167v</i>	Remigius, <i>Exp. Ps. 118, 1, Clm. 18117, 164r^a</i>
Unde <u>Remigius</u> : <i>Qui ambulat in lege Domini, id est qui inplent legem Novi ac Veteris testamenti.</i>	<i>Qui ambulat in lege Domini, id est qui inplent legem Veteris ac Novi testamenti.</i>

F. M. Bartoš opatrně témuž exegetovi přisuzuje i anonymní výklad následující části žaltáře, který se dochoval v rukopise NK ČR, VIII F 7 (vykládá Ps. 119–150, 2).⁴⁴ Před ním nejprve soudil Josef Truhlář, že by to mohlo být doposud neznámé pokračování Husovy lektury na Žalmy, ale Václav Novotný to vyloučil dohledáním zde obsažených konfesijně-politických narážek v duchu obhajoby utrakvismu.⁴⁵ Rovněž citáty z tohoto komentáře uvozené „Remigius“ se shodovaly s mnichovským rukopisem, ačkoliv spíše formou aluzí. Znamená to však, že Jan Hus vskutku nemohl být autorem tohoto výkladu, i kdyby snad zmíněné narážky byly do něho interpolovány až později.

Anonym, <i>Exp. Ps. 126, 4 (Ps. 63, 8), VIII F 7, f. 46v</i>	Remigius, <i>Exp. Ps. 63, 8, Clm. 18117, f. 101v^a</i>
<u>Remigius</u> : Parvuli sunt apostoli sancti, de quibus dicit Dominus: Confitebor tibi Pater celi et terre, quoniam abscondisti hec a superbis et prudentibus, et revelasti ea parvulis.	Parvulos debemus intelligere apostolos, de quibus Dominus in evangelio: Confitebor tibi, inquit, Domine, Pater celi et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.

Rukopis knihovny Národního muzea XVIII C 72 (vykládá Ps. 119–137, 1) registruje totiž velmi podobný text jako uvedený kodex NK ČR, VIII F 7, ale je prost zmíněných narážek. Ať již je jejich vzájemný poměr jakýkoli, také v jeho případě měl autor k dispozici pravý Remigiův komentář.

⁴³ O něm Bartoš, František Michálek: *M. Václav z Dráchova*. Jihočeský sborník historický 8, 1935, s. 78–86, k výkladu Žalmů tamtéž, s. 83–86. Dále srov. Marek, Jindřich: *Husitské postily přepisované M. Václavovi z Dráchova*. Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 18, 2003–2004, s. 4–144; k celému níže diskutovanému okruhu rukopisů s výklady Žalmů tamtéž, s. 99–100. S dalšími cennými poznatky přichází J. Marek v příspěvku *Husitský výklad žalmů v rukopise Národní knihovny ČR XIII G 25* pro připravovaný svazek 37 *Studií o rukopisech*.

⁴⁴ Bartoš, F. M.: *M. Václav*, s. 83, pozn. 31.

⁴⁵ O tom tamtéž, kde i odkazy na příslušnou literaturu.

Anonym, Exp. Ps. 122, 3, XVIII C 72, f. 55v	Remigius, Exp. Ps. 122, 3, Clm. 18117, f. 171r^a
<i>Remigius: Miserere nostri etc., quia in maxima tribulacione et afflictione sumus positi. Miserere nobis tribuens auxilium, ut tribulaciones possimus superare.</i>	<i>Miserere nostri Domine, quia in maxima afflictione nos sumus positi. Miserere nobis tribuens auxilium, ut tribulaciones superare possimus.</i>

Poslední výklad, který zde zmíníme, je zapsán v kodexu NK ČR, VI E 15a (vykládá Ps. 103, 26–107). Nelze o něm s jistotou říci, zda byl sepsán před nebo až po propuknutí husitského vření. V každém případě žádné utrakvistické projevy neobsahuje a vznikl ještě v první polovině 15. století.⁴⁶ Struktura výkladu jednotlivých veršů je velmi podobná Husově stylu, přičemž i citované autority jsou obdobné. I on se ale od Husova textu liší tím, že cituje pravého Remigia.

Anonym, Exp. Ps. 107, 4b, VI E 15a, f. 377v	Remigius, Exp. Ps. 107, 14b, Clm. 18117, f. 14b
<i>Et ipse ad nichilum deducet inimicos nostros. Cum inimica destruetur mors, id est cum immortales effecti fuerimus in die iudicii, tunc omnes inimici sanctorum anichilabuntur, dyabolus scilicet cum suis membris.</i>	<i>Et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros. Cum inimica destruetur mors, id es cum immortales effecti fuerimus in die iudicii, tunc omnes inimici sanctorum adnihilabuntur, diabolus scilicet cum membris suis.</i>

Ačkoliv by bylo možné prostudovat další rukopisy, zejména cenné by byly výklady 14. století, v tuto chvíli na to rezignujeme a spokojíme se s dosaženými výsledky.

Závěr

Jan Hus zřejmě při přípravě své lektury vůbec netušil, že pod Remigiovým jménem cituje cizí text. Obdivuhodnou příčinností novodobých katalogizátorů, kteří svými soupisy poprvé zpřístupnili zásadní české rukopisné fondy, jsme byli přivedeni na stopu jeho skutečné identity. Ve skutečnosti Jan Hus cituje komentář z druhé poloviny 11. století, který sepsal Bruno ze Segni. V Čechách dochované rukopisy naznačují, že původně nebyl tento text spojen s Remigiem přímo, nýbrž prostřednictvím souboru tří biblických výkladů, který se jako celek přisuzuje právě karolinskému vzdělanci. V české rukopisné tradici v této podobě koření nepochybně již ve 14. století. Protože poměrně čilě opisování, a to míněno i vzhledem k jeho rozsahu, se dosvědčuje právě v době vzniku Husova textu, můžeme se domnívat, že se budoucí kacíř a martyr v jedné osobě s Brunonovým textem setkal právě

⁴⁶ O tomto rkp. tamtéž, s. 38, pozn. 32 a Marek, J.: *Husitské postily*, s. 100.

takto. Totéž snad můžeme říci již i o jeho učiteli Janovi z Mýta, který v každém případě rovněž Brunonův text vydává mylně za Remigiův.

Smyslem vzniku a opisování pražského souboru alespoň původně jistě nebylo obohatit vědeckou exegezi, ale výstižným a snadno přijatelným způsobem přiblížit základní texty každodenní zbožnosti církve. Pospolitost vykládaných biblických textů (Žalmů, kantik, Modlitby Páně) našla v této jednotě zřejmě inspiraci v liturgii hodinek, která byla ve středověku záležitostí toliko duchovních, zejména mnišských řádů.⁴⁷ Nejspíše z tohoto prostředí vyšel podnět pro sestavení celého souboru. Pravděpodobnost této hypotézy ještě vzrůstá, rozpoznáváme-li v případě všech tří textů projevy monastické exegeze.⁴⁸

Kdy, kde a jakým způsobem byl soubor sestaven a spojen s Remigiovým jménem ovšem zatím říci nelze. Uznávané jméno mohl s sebou přinést do společného vínku některý z textů, snad nejstarší výklad Modlitby Páně. Mohla ale za tím být i touha zjednat souboru dodatečně potřebnou autoritu; autoritu mnicha Remigia, zároveň však předního a v průběhu středověku citovaného exegeta karolinského období. V každém případě Remigius mohl být s celým souborem spojen vzhledem ke vzniku Brunonova textu nejdříve až koncem 11. století, nejpozději však před koncem 14. století, kdy byl již soubor pod jeho jménem znám a opisován v Čechách. Dokud nenalezneme jeho starší nebohemikální rukopis, nelze vyloučit, že poprvé byl takto sestaven a s Remigiem spojen právě zde.

Čeští učenci první poloviny 15. století tím o možnost číst a citovat pravý Remigiův komentář Žalmů připraveni nebyli. Měli ho k dispozici také. Ale bylo asi jen na štěstí každého z nich, zda zrovna připadl přímo na Remigiovo dílo či jen na komentář Brunonův, který se za ně úspěšně vydával.

Obnáší-li příprava kritické edice zejména pozdně středověkého odborného textu často až úmornou práci dohledávání citovaných autorit, naše studie je (dalším) svědkem, že za příhodných okolností se tato nutnost může proměnit v odhalování netušených souvislostí, které nakonec mohou od vlastní edice emancipovat k samostatnému výzkumu. Také v tom spočívá kouzlo editorovy práce.

⁴⁷ Náplň a vývoj modlitby hodinek ve středověku podává např. C a m p b e l l , Stanislaus: *From Breviary to Liturgy of the Hours. The Structural Reform of the Roman Office, 1964–1971*. Collegeville, Minn. 1995, s. 7–11; srov. také B e r g e r , Rupert: *Liturgický slovník*. Pfl. V. Konzal – J. Vokoun – Z. Lochovecký. Praha 2008, s. 286–290. Ke zrození této formy zbožnosti srov. E n g e l h a r d t , Vojtěch: *Původ a vývoj liturgie hodin*. Teologické listy 4, 1994, s. 121–123, kde i další literatura.

⁴⁸ O ní vypovídá celkově ještě nescholastický charakter všech tří komentářů, postrádající také explicitní citování autorit. Základní uvedení do problémů monastické exegeze podává L e c l e r c q , Jean: *Ecrits monastiques sur la Bible aux IXe–XIIe siècle*. *Mediaeval Studies* 15, 1953, s. 95–106.

**WER IST „REMIGIUS“ IN HUSSENS *ENARRATIONES PSALMORUM*? ZUR PROBLEMATIK DES ZITIERENS
DIESER AUTORITÄT IN DEN BOHEMIKALEN AUSLEGUNGEN
DER PSALMEN IN DER ERSTEN HÄLFTE
DES 15. JAHRHUNDERTS**

Johannes Hus zitiert in seiner Lektüre der Psalmen unter dem Titel *Enarrationes Psalmorum* u. a. als Autorität „Remigius“. Wir konnten ermitteln, dass der böhmische Reformator in seinem Psalmenkommentar nicht auf Remigius von Auxerre zurückgriff, sondern auf die unbedeutende erste Exegese des Psalters des Bruno von Segni aus der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts, die lange Zeit dem ansonsten unbekanntem Mönch Odo von Asti zugeschrieben wurde. Die in Böhmen überlieferten Handschriften verweisen darauf, dass dieser Text ursprünglich nicht mit Remigius unmittelbar in Verbindung stand, sondern mit Hilfe eines Ensembles von drei biblischen Auslegungen, das als Ganzes eben dem karolingischen Gelehrten zugeschrieben wird. In der böhmischen handschriftlichen Tradition ist diese Konjunktion unbestritten bereits im 14. Jahrhundert verwurzelt. Da die relativ intensive Abschrift des gesamten Ensembles unter Remigius' Namen gerade in der Zeit der Entstehung des Hus-Textes bezeugt ist, dürfen wir davon ausgehen, dass der künftige Häretiker und Märtyrer in einer Person gerade auf diese Art mit Brunos Text bekannt machte. Das gleiche können wir bereits über seinen Lehrer Johann von Mauth sagen, der in jedem Fall ebenfalls in Brunos Text irrtümlich den von Remigius sieht.

Die Gemeinsamkeit der exegetischen biblischen Texte (Psalmen, Cantika, Vaterunser) stammen mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit aus dem monastischen Milieu, wo sie die Basistexte des monastischen Officiums, die sog. Stundenliturgie, bilden. Die Wahrscheinlichkeit dieser Hypothese nimmt noch zu, wenn wir im Falle aller drei Texte Beispiele der monastischen Exegese erkennen. Wann, wo und auf welche Art und Weise das Ensemble zusammengestellt und mit Remigius' Namen verknüpft wurde, lässt sich jedoch zur Zeit nicht sicher sagen. Den Namen dieses Autors könnte als gemeinsames Geschenk einer der Texte mit sich bringen, vielleicht die älteste Auslegung des Vaterunser. Es könnte sich aber dahinter auch die Sehnsucht verbergen, dem Ensemble eine ausreichend notwendige Autorität zu verleihen; die Autorität des Mönchs Remigius, zugleich jedoch des führenden und im Verlaufe des Mittelalters zitierten Exegeten der karolingischen Epoche. In jedem Fall könnte Remigius mit dem gesamten Ensemble mit Blick auf die Entstehung von Brunos Text frühestens erst Ende des 11. Jahrhunderts verbunden sein, spätestens freilich vor dem Ende des 14. Jahrhunderts, als das Ensemble bereits unter seinem Namen bekannt war und in Böhmen kopiert wurde. Solange wir dessen ältere nichtbohemikale Handschrift nicht gefunden haben, lässt sich nicht ausschließen, dass diese erstmals wie beschrieben konzipiert und mit Remigius gerade hier verknüpft wurde.

Die böhmischen Gelehrten der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts waren somit jedoch um Remigius' echten Kommentar der Psalmen nicht gebracht. Er stand ihnen auch zur Verfügung. Doch hing es offenkundig vom Glück jedes einzelnen ab, ob er gerade auf Remigius' Werk stieß bzw. nur auf den Kommentar Brunos, der sich erfolgreich dafür ausgab.

PŘÍLOHA

Kolace dvou Husových citátů uvozených „Remigius“ s pražskými rukopisy prvního výkladu Žalmů Brunona ze Segni

VB = Národní knihovna Praha. Sg. V B 8

A = Archiv pražského hradu Praha. Knih. metrop. kapituly. Sg. A 97

XB = Národní knihovna Praha. Sg. XB 13

N = Archiv pražského hradu Praha. Knih. metrop. kapituly. Sg. N 10

m = Ioannis Hus...Historia et monumenta 2. Ed. M. Flacius Illyricus. Norimbergae 1558.

- Ps. 115, 2 EGO DIXI IN EXCESSU MEO: OMNIS HOMO MENDAX.
 Hominum, | inquit, considerans naturam, omnes inveni esse mendaces. Non enim in solis verbis, verum eciam in rebus veritas et falsitas continetur, presertim cum a rebus oraciones
 5 veritatem suscipiant atque mendacium. Mendaces autem omnes dicuntur, quia aliter, quam debeant, sese habent. Hoc autem sic omnibus proprium est, ut sine hoc accidenti nemo vivat, non quod hoc semper habeat, sed quia velit nolit |
 10 aliquando vanitati subiicitur. Qui autem | vanitati saltem ad horam subiacet, a veritate quodammodo torquetur, qui vero torquetur, rectus non est; est igitur mendax. Constat enim, quoniam nec unius diei infans, nemo sine peccato super terram erit, nullus igitur est sine mendacio, siquidem nec sine peccato. Inde autem et denarios falsos dici|mus, non quod
 15 verbis mentiri possint, sed quia plumbi vel eris sive cuiuslibet admixcionis aliquid continent. Hoc autem et Apostolus testatur: *Est, inquit, Deus verax, omnis autem homo mendax.* Cristum autem et verum Deum et verum hominem confitemur, sed quoniam non simpliciter est homo, est enim et Deus et
 20 homo, mendacio subdi non potest. |
- Ps. 115,4 ...Ego autem, | quoniam tante remuneracionis dignum nichil inveno, quod carius habeo, sibi sacrificabo. Bibam calicem, quem ipse bibit, crucem et salutaris non effugiam mortem. ET
 25 NOMEN DOMINI INVOCABO, qui huius calicis poculum sanctificabit.

2 esse] *supra lineam addidit A* || 4 et – continetur] continetur et falsitas *VBA* || 5 suscipiant] suscipiunt *m* || 8 quod] *correxit e* quid *A* || 9 subiicitur – vanitati²] *in margine addidit XB*; vanitati²] vanitate *N* || 10 a] et *m*, *omisit XB*; torquetur] *correxit e* retorquetur *A*, retorquetur *VB* || 10/11 qui – torquetur] *in margine addidit XB* || 11/12 enim quoniam] quod *m* || 12 infans] et sic *addidit m* || 13 est – mendacio] sine mendacio est *XB* || 14 Inde] Unde *m*; et] *in margine addidit A*, quod *N* || 15 sive] vel *m* || 16 et] quod *Nm* || 18 autem] et *addidit VBA* || 23 sacrificabo] *ante deletionem addidit* hostiam laudis *A*, hostiam laudis *addidit VB* || 24 salutaris] salutarem *m* || 26 sanctificabit] *correxit e* sanctificavit *A*, sanctificavit *VB*

